

In de raadsvergadering van juli 1988 nam de gemeenteraad van Maastricht het definitieve besluit voor de bouw van het muziektheater, achter het zojuist gerestaureerde Generaalshuis aan het Vrijthof.

Het Maastrichtse bouwarchief in relatie tot de stadsvernieuwing

Claes Joris van Haften

De logische consequentie daarvan was dat de aldaar gelegen bebouwing moest verdwijnen: het oude politiebureau, het oude stadsarchief en nog enige onbeduidende loodsen. Toen bleek dat enkele van deze panden op de lijst van beschermde monumenten voorkwamen, vormde zich even een rimpel in het strakke bouwplan. Het belang van deze locatie voor het Maastrichtse muziektheater woog echter zwaar. Zwaarder dan de monumentele waarde van de te slopen 17e-eeuwse gebouwen, restanten van het voormalige Witte Vrouwenklooster. Afvloeiing van de lijst van beschermde monumenten leverde weinig problemen op. Eind 1991 zullen de deuren van het nieuwe muziektheater worden geopend.

In de schaduw van het Generaalshuis, daar waar zich momenteel een enorme door archeologen gegraven krater bevindt, voltrok zich in september en oktober van het vorig jaar een in haast uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek van de voormalige monumenten. Het onderzoek betrof een proefproject voor de toen nog kersverse medewerkers van het project Historische Structuuranalyse Maastricht.

Al gauw bleek dat de gebouwen hun plaats op de monumentenlijst méér dan waard waren. Achter de 17e-eeuwse gevels van de drie nog overgebleven kloostervleugels – de Kloosterkerk was reeds in 1804 afgebroken voor de bouw van het Generaalshuis – bevond zich o.a. nog de uit acht balkvakken

Afb. 1
Witte Vrouwenklooster,
driepasnis in een van de
kelders, opvulling voor
een deel nog aanwezig.

▲
Afb. 2
De noordelijke vleugel
van het voormalige Witte
Vrouwenklooster tijdens
de sloop, oktober 1988.

bestaande vakwerkconstructie van de verdieping van de noordelijke pandhofgang. De eikehouten constructie vormde een dendrochronologisch gedateerde eenheid met het houtskelet en de kapconstructie van een haaks hierop gelegen kloostervleugel. Het vellen van de bomen voor de bouw van de constructie moet tussen 1510 en 1515 hebben plaatsgevonden.¹ Bij het onderzoek bleek ook dat onder de derde, door middel van jaartalankers 1619 gedateerde kloostervleugel, haaks op elkaar twee smalle kelders met een ten opzichte van het erboven gelegen gebouw afwijkende oriëntatie lagen. De kelders waren elk voorzien van drie gotische driepas-nissen (afb. 1). Geconcludeerd kan worden dat de kelders tot de laat middeleeuwse aanleg van het klooster behoren. Voor het overige dateerden de kloostergebouwen, op enkele 18e-eeuwse toevoegingen na, inderdaad uit de 17e eeuw² (afb. 2).

Een belangrijke conclusie die we uit de resultaten van het onderzoek van het Witte Vrouwenklooster kunnen trekken is, dat achter in Maastricht overigens op zich weinig voorkomende 17e-eeuwse gevels, delen van laat middeleeuwse gebouwen schuil gingen, die in Maastricht zeldzaam zijn. Dergelijke gegevens zijn van belang voor het project Historische Structuuranalyse Maastricht, dat de bestudering van de stedenbouwkundige veranderingen van de Maastrichtse binnenstad en de relaties van deze oude kern met de omliggende nederzetting en recentere uitbreidingsgebieden beoogt. Dankzij de aanwezigheid van de projectgroep zijn de bovengrondse resten van het voormalige klooster alsnog gedocumenteerd.

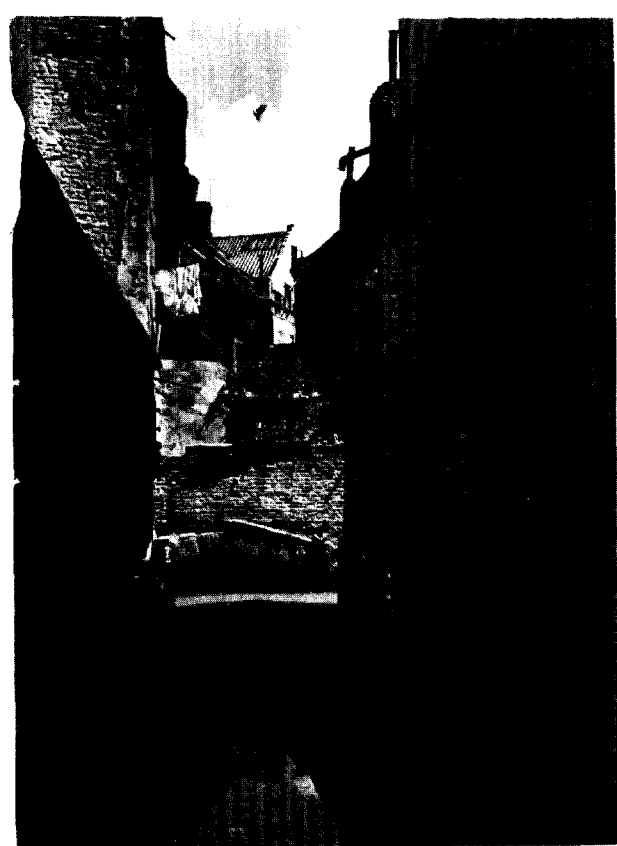
Het bouw- of bouwsporenarchief

Wie meer wil weten over het ontstaan en de ontwikkeling van een stad dan reeds in de boeken staat, moet op zoek naar 'nieuwe' gegevens. Voer de bestudering van geschreven bronnen bijvoorbeeld, bezoekt men het archief. In vergelijking met het archief in traditionele zin, heeft de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in 1982 de grond onder onze voeten ook tot archief bestempeld, het zgn. bodemarchief.³ Hieronder verstaat men de in hun archeologische context in de bodem achtergebleven resten van de materiële cultuur van vroegere generaties. Evenals het archief dat uit geschreven bronnen bestaat, is het bodemarchief opgebouwd uit eeuwenlang bewaard gebleven gegevens. Het herontdekken, het 'lezen' hiervan door middel van het uitvoeren van een archeologische opgraving kan ons inzicht geven in de bouw- en bewoningsgeschiedenis van een stad in vroeger eeuwen.

Maar de materiële resten van vroegere generaties bevinden zich natuurlijk niet alleen onder het maaiveld. Er bestaat een bovengronds equivalent van het bodemarchief: het 'bouwarchief' of 'bouwsporenarchief'.⁴ Dit archief wordt gevormd door de ons omringende gebouwde omgeving, de actuele stad. Het bouwarchief is opgebouwd uit bouwwerken en meer of minder verborgen sporen en restanten daarvan uit alle tijden, waarin het recente verleden meestal het best vertegenwoordigd is. Naarmate we verder in het verleden terugzoeken, is het aantal bewaard gebleven gebouwen of resten daarvan steeds geringer (afb. 3).

Bouwhistorisch onderzoek

Onderzoek van het bouw- of bouwsporenarchief noemen we 'bouwhistorisch onderzoek'. Het werk bestaat voor een belangrijk deel uit het documenteren en analyseren van oude gebouwen en bouwsporen. Doel van bouwhistorisch onderzoek is onderzoek en documentatie van ons bouwkundig erfgoed, teneinde vast te leggen wat verloren gaat bij sloop en restauratie. Het onderzoek is in eerste instantie gericht op het verkrijgen van inzicht in de structuur en de ontwikkeling van bouwgroepen met een bepaalde karakteristiek, alsmede van individuele panden. Enerzijds staat bouwhistorisch onderzoek ten dienste van restauraties, waarbij naast kennis van de ontwikkelingsgeschiedenis van het te restaureren

Afb. 3
Bouwsporenarchief,
Jekerkwartier.

waar niemand, behalve de sinds 1979 aangestelde stadsarcheoloog, van opkijkt. Zoals het bodemarchief in de loop van duizenden jaren onbewust is opgebouwd en tot in de vorige eeuw nauwelijks werd verstoord, zo ontstond sinds de late middeleeuwen een gebouwde omgeving en stedelijke structuur, die tot in onze eeuw voor een bijzonder gevarieerd beeld van onze binnensteden en buitenplaatsen zorgde. 'Natuurlijke selectie' bepaalde tot die tijd een zeker evenwicht tussen afbraak en opbouw van bodem- en bouwsporenarchief. Door de aanleg van grote infrastructurele werken als wegen, spoorlijnen, kanalen e.d., stadsuitbreidingen en grootschalige bouw- en stedenbouwkundige ingrepen in onze binnensteden, is dit evenwicht gedurende de afgelopen honderd jaar uit balans geraakt. De oude stadskernen legden het in populariteit af tegen de diverse stadsuitbreidingen, ze raakten meer en meer in verval en verpauperden. De oorlogshandelingen uit de jaren '40-'45 en de bouw- en stedenbouwkundige inzichten uit de na-oorlogse periode droegen hieraan bij. De binnensteden, de belangrijkste concentraties van bouw- en bodemarchief, werden aan de vooruitgang verkwanseld. Men was zich het bestaan en de waarde van deze archieven, in tegenstelling tot die van het geschreven archief, ook nauwelijks bewust.

object, ook informatie over toegepaste bouwmaterialen, constructies en detaillering de architect kunnen helpen. Anderzijds vormt bouwhistorisch onderzoek een doel op zich. Hierbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan onderzoek naar een bepaald type gebouw, of zoals in dit geval, naar de ontwikkelingsgeschiedenis van een stad. Te slopen panden komen ook voor onderzoek in aanmerking, omdat in deze gevallen vergaand destructief onderzoek kan worden verricht, waarbij onderdelen aan het licht komen die normalerwijs niet voor onderzoek en documentatie bereikbaar zijn.

De drie genoemde archieven, het archief dat uit geschreven bronnen bestaat, het bodemarchief en het bouwsporenarchief, hebben met elkaar gemeen dat zolang ze bewaard worden, onderzoek mogelijk, doch niet noodzakelijk is. Worden de bronnen echter om wat voor reden ook vernietigd, dan verdwijnt daarmee voorgoed de mogelijkheid om hieruit kennis over het verleden te destilleren.

In tegenstelling tot het geschreven archief zijn bodemarchief en bouwsporenarchief in hun voortbestaan bedreigd. De kans op vernietiging van bijvoorbeeld een gedeelte van het in het gemeentearchief van Maastricht opgeslagen 17e-eeuwse bronnenmateriaal is nihil, brand en oorlogshandelingen daargelaten. De vernietiging van het bouw- en bodemarchief door sloopwerkzaamheden en grondverzet is daarentegen een dagelijkse aangelegenheid

De als reactie op het verval ontstane herwaardering van de binnensteden uitte zich vervolgens in de restauratiehousse van de afgelopen decennia. Deze goed bedoelde en in vele opzichten geslaagde rehabilitatie van binnensteden en het nog resterende gedeelte van het bouwkundig erfgoed, leidde door de rigoureuze aanpak van de saneringen en het karakter van de restauraties – onderzoek en documentatie werd hierbij veelal achterwege gelaten – tot voortgaande ondergang van het bouwsporenarchief (afb. 4). Dit proces van afbraak zonder enige structurele vorm van onderzoek en documentatie is nog steeds in volle gang. Het wordt zelfs bevorderd door de als gevolg van de economische opleving aantrekkende bouwmarkt en de bezuinigingen op monumentenzorg. Meer nog dan het bodemarchief, dat sinds 1961 een wettelijke bescherming geniet, verkeert het bouwsporenarchief heden ten dage in een bijzonder benarde positie. Door de vergelijking met het traditionele archief moge duidelijk zijn geworden hoe onzorgvuldig er met dit bronnenmateriaal wordt omgesprongen. Voor het bouw- en stedenbouwhistorisch onderzoek naar de ontwikkeling en de veranderingen van een stad zijn de drie

▲
Afb. 4
Verval en ondergang van
het bouwarchief,
Stokstraatgebied begin
jaren '60.

archieven als groep van groot belang. In het kader van het project Historische Structuuranalyse Maastricht doe ik onderzoek naar de ontwikkeling van de laat middeleeuwse stad, waarvan het stratenpatroon vermoedelijk tussen 1000 en 1300 definitief vorm gekregen heeft. De hierna volgende voorlopige inventarisatie van het nog resterende deel van het bouwarchief beperkt zich tot de periode ca. 1000 tot 1600 (afb. 5).

Het laat middeleeuwse bouw-archief van Maastricht

Anders dan het bodemarchief bevat het bouwsporenarchief in Maastricht naar de huidige stand van kennis geen materiaal van vóór het jaar 1000. Het oudst bekende opgaande werk in Maastricht bevindt zich in de St. Servaaskerk en in het westwerk van de Onze Lieve Vrouwekerk, naar de huidige inzichten daterend uit het begin van de 11e eeuw. Formeel buiten het bestek van deze inventarisatie valt de, even ten zuiden van Maastricht op de Pietersberg gelegen, ruïne van de woontoren 'Lichtenberg'. De uit de 10e eeuw daterende onderbouw is het oudst zichtbare kasteelrestant in ons land.⁵ Uit de 12e eeuw zijn geen nieuwe locaties met bovengronds bewaard gebleven resten bekend.

Uit de 13e eeuw zijn wel bouwwerken bewaard gebleven. Ten eerste delen van de vanaf 1229 gebouwde stadsmuur, waarvan de in het zuidelijke tracé gelegen zwaar gerestaureerde Helpoort nog als enige resteert. Daarnaast de in 1280 vernieuwde brug, die sinds de 17e eeuw echter zo vele malen hersteld en gewijzigd is, dat er behalve de plaats weinig meer origineel is. Laat 13e-eeuws zijn de kerken van het Dominicanerklooster (afb. 6) en het Minderbroederklooster. Ook 13e-eeuws zijn delen van keldermuren en van de fundering van het onlangs gesloopte Witte Vrouwenklooster, die oorspronkelijk opgaand werk waren, zo bleek bij het nog lopende archeologische onderzoek.

Uit de 14e eeuw zijn gedeelten van de tweede enceinte bewaard gebleven, met als enige poort de waterpoort 'De Reek'. Daarnaast ook delen van de zwaar gerestaureerde ommuring van het op de oostelijke Maasoever gelegen Wyck. Van de kerken en kloosters uit deze periode bezitten we nog de kapel van St. Andries en de St. Janskerk. Daarnaast zijn met name in het Stokstraatgebied een aantal middeleeuwse kelders gelocaliseerd, die overigens moeilijk exacter zijn te dateren.

Uit de 15e eeuw resteren nog gedeelten van het Cellebroedersklooster, het klooster de Beyart, het klooster Nieuwenhof, het Kruisherenklooster, de in de 2e helft van de 15e eeuw herbouwde St. Matthiaskerk en bovendien het Dinghuis. Uit deze periode dateren ook de gewelven in de St. Servaaskerk.

Uit de 16e eeuw tenslotte kunnen we noemen: de ommuring van de Nieuwstad met de bastions 'Haat en Nijd', en 'Vijfkoppen', het Spaans Gouvernement (afb. 7), de Poort van Beusdael, enkele

vakwerkgevels, zoals de zijgevel van Markt 71 en toevoegingen aan reeds bestaande bouwwerken. Een voorbeeld hiervan vormden delen van het genoemde Witte Vrouwenklooster.

De meeste straatwanden in de Maastrichtse binnenstad bestaan uit gevels die dateren uit de 17e eeuw en later. Van middeleeuws Maastricht is op het eerste gezicht dus maar heel weinig over. Het in de inleiding als voorbeeld genoemde bouwhistorisch onderzoek van drie vleugels van het voormalige Witte Vrouwenklooster heeft echter als belangrijk gegeven opgeleverd dat zich achter en onder de 17e-eeuwse uitmonstering van het klooster nog delen van de middeleeuwse kloostergebouwen en -kelders bevonden. Bij de sanering en de restauratie van het Stokstraatgebied in de jaren '60 was reeds opgevallen dat zich daar achter de woonhuisgevels ook dikwijls resten van laat middeleeuwse huizen in de vorm van kelders en houtskeletten bevinden.⁶ Uit onderzoek in het geschreven archief en in het bouwarchief bleek dat in hetzelfde gebied bovendien maar liefst zeven middeleeuwse stenen huizen localiseerbaar waren.⁷ Bij de sloop van een aantal panden voor de bouw van het warenhuis Vroom & Dreesman in 1931-'32, in de Grote Staat, werden ook restanten van dit vermoedelijk uit de 13e en 14e eeuw daterende gebouwtype aangetroffen.⁸

Beleid en onderzoek

Deze greep uit de saneringsactiviteiten gedurende de afgelopen decennia in Maastricht, waarbij genoteerd werd wat verloren ging, toont aan dat het bouwsporenarchief m.b.t. de periode 1000 tot

▲
Afb. 6
Dominicanerklooster tijdens de bouw van het winkelcentrum 'Entre Deux'.

◀
Afb. 5
Huidige plattegrond van Maastricht waarop de belangrijkste bekende restanten van het bouwarchief uit de periode 1000 tot 1600 zijn weergegeven.

1. St. Servaaskerk
 2. Onze Lieve Vrouwekerk
 3. 1e Middeleeuwse ommuring
 4. Helpoort
 5. St. Servaasbrug
 6. Dominicanerklooster
 7. Minderbroederklooster
 8. Witte Vrouwenklooster
 9. 2e Middeleeuwse ommuring
 10. Ommuring van Wyck
 11. St. Andrieskapel
 12. St. Janskerk
 13. Cellebroedersklooster
 14. Klooster de Beyart
 15. Nieuwenhofklooster
 16. Kruisherenklooster
 17. St. Matthiaskerk
 18. Dinghuis
 19. Ommuring van de Nieuwstad
 20. Spaans Gouvernement
 21. Poort van Beusdael, ten onrechte vaak Refugie van Meersen genoemd
- * Middeleeuwse kelders

▲
Afb. 7
Spaans Gouvernement,
met rechts het silhouet
van de St. Janskerk.

1600 veel omvangrijker zal zijn dan tot nu toe bekend is. Hoe omvangrijk is de vraag. Grote delen zitten zoals gezegd onzichtbaar verborgen en de wel zichtbare sporen zijn bovendien nooit goed geïnventariseerd. De selectie voor de opstelling van de landelijke lijst van beschermde monumenten is voornamelijk op grond van voorgevels gemaakt.

Het is jammer dat het bouwhistorisch belang van een gebouw of een onderdeel daarvan vaak te laat wordt signaleerd, nl. op het moment dat verhindering van sloop, of inpassing van de oude sporen in een nieuwe situatie onoverkomelijke financiële consequenties met zich meebrengt. Actieve inventarisatie van het bouwsporenarchief en bouwhistorische planbegeleiding van alle bouw-, sloop- en restauratieactiviteiten in de binnenstad zouden het uitgangspunt moeten vormen voor een nieuw monumentenbeleid. Dit is nodig om het nu nog resterende (onzichtbare) deel van het bouwarchief te beheren en voor toekomstige generaties te bewaren. Van daadwerkelijk beleid inzake bouwhistorisch onderzoek of wettelijke regelingen ter bescherming van het bouwarchief is nog geen sprake.

Structurele afbraak

Bekijken we de situatie in Maastricht op dit moment, dan zien we dat er naast incidentele ontwikkelingen als de afbraak van vrijwel een geheel bouwblok ook een soort van pand voor pandsgewijze afbraak van het bouwarchief plaats vindt. Twee voorbeelden hiervan zijn de winkelverbouwingen en het opdelen van monumentale panden in appartementen. Om met het laatste te beginnen, de binnenstad is als woongebied populairder dan ooit. Na de leegloop in de jaren '60 is dat een verheugende ontwikkeling. Nadelig effect is echter de commerciële hausse van appartementenbouw in oude gebouwen, bij voorkeur natuurlijk zoveel mogelijk voor zo weinig mogelijk geld. Het gevolg is dat onder invloed van onze woonwensen, de eisen van constructeurs, de bouwverordening, de brandweervoorschriften en niet te vergeten de financiële grenzen, op de 'beschermde' voorgevel na vrijwel niets van het oude gebouw overblijft. Ik noem enkele punten:

- Moer- en kinderballagen, met stucplafonds of troggewelfjes moeten plaats maken voor betonvloeren i.v.m. woning-scheidende eisen.
- De indeling van de gebouwen wordt geheel omgegooid, waarbij naar verhouding grote ruimten uit economische motieven in kleine kamertjes worden opgedeeld.
- De oorspronkelijke houten trappen worden verwijderd en vervangen door een nieuw brandvrij trappenhuis.

Bij de winkelverbouwingen zien we dat de achteruitgang van het bouwarchief zich op twee fronten afspeelt: enerzijds door het karakter van de verbouwingen zelf, anderzijds door opzettelijke verwaarlozing van de erboven gelegen verdiepingen. De winkelverbouwingen herhalen zich om modieuze redenen ongeveer om de vijf tot tien jaar. De afdeling Monumentenzorg doet haar uiterste best om de gevels daarbij zoveel mogelijk in takt te laten en de in de jaren '60-'70 ontstane 'gaten' in de winkelpuizen weer te dichtten. Het beschermde monument achter de gevel blijkt echter net als bij de appartementenbouw vogelvrij verklaard.

Ik noem enkele punten:

- De keldergewelven worden om funderingstechnische redenen vaak uitgebroken en de kelder volgestort.
- Op de begane grond blijft niets op zijn plaats. Door middel van zware stalen

portaalspanten worden alle erboven gele-
gen verdiepingen opgevangen. Vervolgens
wordt de binnenordonnantie er volledig
uitgeslagen om maar een zo groot moge-
lijk vloeroppervlak te realiseren. In vele
gevallen verdwijnt daardoor ook de trap
naar de bovengelegen verdiepingen. De
vloer op de eerste verdieping wordt met
plastic afgedekt om lekkages in de winkel
te voorkomen. Na een feestelijke opening
kunnen verkoop en verval beginnen.

– De verdiepingen en de kap zijn, zoals
gezegd, in vele gevallen van hun toegang
berooft, functieloos en onbewoond.
Alleen weer en wind houden er nog huis.
Het vervalproces verloopt traag en kan
jaren duren. Eind jaren '90 zal het zich
op grote schaal openbaren. Peperdure
restaurants, die voor 90% uit herbouw
zullen bestaan (vgl. het Stokstraatgebied),
kunnen het Maastrichtse winkelgebied als
deel van de 'Monumentenstad' dan alleen
nog van de ondergang redden.

Stadsvernieuwing

De afbraak van het bouwarchief
voltrekt zich daarnaast ook op een ander
schaalniveau, op dat van de stedenbouw-
kundige ontwikkelingen van de stad. De
stad is het produkt van een continu proces
van vernieuwing en verandering. Een
proces dat tot in onze tijd voor wat de
binnensteden betreft altijd heeft plaats-
gevonden binnen de context van het be-
staande stedelijke weefsel, het patroon
van straten en pleinen, en van rooilijnen
en perceelscheidingen. De grenzen hiertus-
sen zijn geleidelijk gegroeid en van ouds-
her bepaald door de verschillen tussen
openbaar en privégebruik van de stede-
lijke ruimte en tussen bebouwd en onbe-
bouwd oppervlak. Bij de stadsvernieu-
wing van de afgelopen decennia lijkt de
context van het sedert honderden jaren
gefixeerde stedelijk weefsel als drager van
de stadsstructuur niet langer meer als uit-
gangspunt te worden genomen.

Bij een sanering als die van het
Stokstraatgebied in de jaren '60, is de
context van stedelijk weefsel in grote
lijnen weliswaar met zorg gehandhaafd,
maar is ca. 50% van de bestaande bebou-
wing verwijderd en heeft men de voor de
stedelijk bouwblokstructuur zo karak-
teristieke ingesloten privé binnenterreinen
tot openbaar gebied bestemd. Door de
voor de jaren '60 typische restauratiestijl,
het gescharrel met gevels en het verplaat-
sen van panden is een nogal statisch pro-
dukt ontstaan, een momentopname van
'vroeger' waaruit eigentijdse elementen
met zorg geweerd zijn.

Bijna het tegenovergestelde ge-
beurde in de jaren '70 bij de sanering van
de Boschstraat-oostgebied. Hier is de
kern van een complete wijk in de loop
van de 20e eeuw geheel verdwenen. Na de
sanering is een nieuwe wijk gecreëerd,
waarvan de stedenbouwkundige en archi-
tectonische vormgeving herinnert aan het
oude stratenplan en het voor Maastricht
zo karakteristieke silhouet. Echter door
de 'eentonige afwisseling' in vormgeving,
de omvang van de bouwvolumes en het
karakter van de straatprofielen mist de
buurt in morfologisch opzicht de beoogde
aansluiting met de binnenstad.

Andere voorbeelden van de gedeel-
telijke opheffing van de bouwblokkar-
acteristiek bevinden zich onder andere in
het blok Platielstraat-Bredestraat-
Heggestraat, en het in het eindstadium
van sanering verkerende bouwblok Maria-
straat-Muntstraat-Jodenstraat-Kessels-
kade, waar de percelering van het oor-
spronkelijk 'groene' binnengebied plaats
heeft gemaakt voor een nieuwe stede-
bouwkundige structuur.

Sloop, nieuwbouw of restauratie
van één of meer bouwblokken tegelijk
vormt binnen het concept van het binnen-
stedelijke weefsel a priori een zo wezens-
vreemd element, dat zo'n project bijna
per definitie gedoemd is te mislukken.
Het eeuwenoude stedelijke weefsel wordt
juist gekenmerkt doordat de verandering
en de vernieuwing zich hier steeds op het
schaalniveau van individuele panden en
percelen afspeelde. Vernieuwing vond
slechts plaats binnen de grenzen van rooi-
lijnen en de bestaande bebouwing van de
buren. Alleen naar achteren en in de
hoogte bestond de mogelijkheid voor ver-
groting van het bouwvolume. Een in het
bouwarchief van Maastricht duidelijk
waarneembare bouwkundige ontwikke-
ling, die om praktische redenen zoals
lichttoetreding en technisch constructieve
beperkingen, tot rond de eeuwwisseling
zijn grenzen kende. De grootschalige
stadssaneringen (letterlijk: gezonder
maken van de stad) in onze tijd maken
een eind aan deze bouwtraditie.⁹

Perugia en Florence

Om de hiervoor genoemde ontwik-
kelingen een halt toe te roepen zullen op
locaal niveau een aantal ingrijpende
maatregelen moeten nemen. In Perugia
werd in navolging van Florence op 14
maart vorig jaar door de gemeenteraad
een lange lijst goedgekeurd van winkels
en bedrijven die niet meer welkom zijn in

het oude stadscentrum, omdat ze 'onverenigbaar zijn met de noodzaak om de historisch-culturele en sociale karakteristieken te beschermen'. Géén goedkope schoenen- en kledingzaken, géén fast food, en géén grote supermarkten en warenhuizen meer in de binnenstad, wat zit mag blijven zitten, vertrek wordt op prijs gesteld. 'De maatregel is een groot succes, de pressie op veel kleine ondernemers om hun zaak op te doeken, omdat de eigenaar een veel hogere huur hoopte te ontvangen, is duidelijk verminderd', aldus Claudio Ferracci, een van de twee verantwoordelijken voor het historisch centrum op het gemeentehuis van Perugia. Een vervolgmaatregel, die moet voorkomen dat meerdere winkels aaneengesloten worden tot één grotere, is in de maak. Aldus een artikel onder de kop 'Perugia roept verloedering van oeroud centrum halt toe' van de hand van Marc Leijendekker in NRC Handelsblad van 4-3-'89.

Kleinschaligheid en diversiteit

Drastische maatregelen als deze zullen ook in Maastricht nodig zijn om de financiële en economische druk op de binnenstad te doen afnemen. Deze druk is de hoofdschuldige van de teloorgang van de stadskern, die zich uit in de achteruitgang van de diversiteit van bebouwing en van het stedelijke weefsel, en in de omvangrijke vernietiging van het bouwen bodemarchief.

Het is net als met de restauratie-hausse van de afgelopen decennia, we hebben te veel haast om de binnensteden te saneren en pakken het daarom op een onnatuurlijke wijze aan, waardoor er meer verdwijnt dan nodig is en de nieuwe bouwmassa's vrijwel onuitgezonderd te groot zijn in zowel lengte, breedte als hoogte. Om de binnensteden leefbaar te houden is het beter om pand voor pand te vernieuwen, dan hele straten of zelfs wijken tegelijk. Juist de aaneenschakeling van kleine elementen uit verschillende bouwperiodes levert de diversiteit op, die zo karakteristiek is voor de gegroeide gebouwde omgeving van onze binnensteden. Een straat van louter huizen uit 1650 is bijna even eentonig als een nieuwbouwwijk uit onze eeuw. Wat 'mooie' straten en grachten in onze binnensteden karakteriseert, is dat ze zijn opgebouwd uit bouwkundig erfgoed van verschillende tijden. Het is de diversiteit en de afwisseling waar het hem in zit. Deze kan worden verrijkt met architectuur van onze tijd, mits die het bestaande in zijn waarde laat en gedoseerd wordt toegevoegd. Op die

manier kan de eeuwenoude continuïteit in beheer en de opbouw van de diversiteit van de gebouwde omgeving worden gehandhaafd en versterkt, en kunnen we de stad als 'fenomeen van vernieuwing en verandering binnen een bestaande context' aan volgende generaties overdragen met de toevoeging van onze sporen als verrijking in plaats van verarming.

Voor een goed beheer van een historische kern als die van Maastricht is het van belang dat we er enerzijds voor zorgen dat deze kan blijven functioneren, dat het geen openluchtmuseum wordt, anderzijds moet er worden gewaakt voor al te grootschalige ingrepen vooral voor de frequentie daarvan. Daarnaast is het belangrijk dat het aantal ingrijpende restauraties beperkt blijft. Restaureren is meestal een zeer ingrijpende laatste noodoplossing om ondergang te voorkomen. Restauratie laat verwaarlozing in de daaraan voorafgaande periode zien, niet iets om trots op te zijn. Onderhoud moet daarentegen worden gepropageerd (en gesubsidieerd). Onderhoud van zowel gebouwen als structuren moet de logische weg zijn om de historische stad in stand en in leven te houden, en een te grote mate van discontinuïteit te voorkomen.

1. Dendrochronologisch onderzoek uitgevoerd door drs. ing. D. J. de Vries, RDMZ.
2. De resultaten van het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek 'Witte Vrouwenklooster' zullen t.z.t. gezamenlijk worden gepubliceerd.
3. W. A. van Es e.a., Het bodemarchief bedreigd; Archeologie en planologie in de binnensteden van Nederland. Amersfoort 1982.
4. C. J. van Haaften, Nieuwe Langendijk Delft, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van de panden 22 t/m 28, Delft 1987, p. 165 e.v.
5. J. Th. H. de Win, 'Kastelen' in Limburg (2e herziene druk), Hoensbroek 1978, p. 91.
6. R. Meischke, Het Maastrichtse burgerhuis van de vijftiende tot de achttiende eeuw, Bulletin KNOB, 1973, p. 85.
7. R. Meischke, De bouwgeschiedenis van een stadswijk, in: Stokstraatgebied Maastricht, een renovatieproces in historisch perspectief, Maastricht 1973, p. 142.
8. De monumenten van geschiedenis en kunst in de provincie Limburg, geïllustreerde beschrijving, eerste stuk: de monumenten in de gemeente Maastricht, vijfde aflevering, 's-Gravenhage 1953, p. 592 e.v.
9. Het is belangrijk op deze plaats naar de bundel 'Tussen twee bruggen, Maastricht in de tijd van Baeten' (Maastricht, 1985) te verwijzen, omdat dit probleem hierin door H. P. G. Hoorn in zijn artikel 'Van stad naar binnenstad, van uitbreiding naar verdichting; Terugkijken naar 40 jaar ruimtelijke ontwikkeling' (p. 13 t/m 38), en door H. C. F. Smeets in 'Omzien met het oog op morgen; Stadsvernieuwing in Maastricht 1968-1985' (p. 55 t/m 74), reeds wordt gesignaleerd.